

ERUDITIE EN DE FUNCTIE VAN DE
LANDBOUWUNIVERSITEIT IN DE SAMENLEVING

Rede

uitgesproken op 7 september 1987
bij de opening van het
Academisch Jaar 1987/1988

door

Prof.dr.ir. A. Rörsch

LANDBOUWUNIVERSITEIT WAGENINGEN

Ter nagedachtenis aan Noud Douwes (1914-1987)
erudiet boekhandelaar te 's-Gravenhage

Dames en heren,

In de westerse cultuur, in het westerse wereldbeeld, spelen ideeën die ontleend zijn aan het natuurwetenschappelijk denken een belangrijke rol. Zo inspireerden de wetten van Newton tot voorstellingen waarin de hele schepping, inclusief de mens, werd opgevat als een groot uurwerk met een volstrekt causaal verloop. Door de komst van een nieuwere mechanica, de quantummechanica, kreeg het primaat van de causaliteit een geduchte knauw. Dat wil evenwel niet zeggen dat het beeld van de mens als machine nu helemaal uit ons denkpatroon is verdwenen. Juist in deze tijd begint een nieuwe metafoor de kop op te steken: de mens als informatieverwerkende automaat. Begrippen als 'kunstmatige intelligentie' en 'expert systeem' beginnen geïntegreerd te raken in ons taalgebruik. Hun invloed op ons mens- en wereldbeeld begint merkbaar te worden.

De wetenschappelijke theorie, die onze cultuur tot nu toe wellicht het meest heeft beïnvloed, is die van de evolutie. De voorstelling die de wetenschap zich heeft gemaakt van het ontstaan der soorten is met gretigheid vertaald naar allerlei maatschappelijke processen. Als de niet aflatende strijd om het bestaan in de natuur blijkbaar leidt tot steeds hoogwaardiger organismen dan is het erg verleidelijk om die strijd ook in en tussen menselijke samenlevingen te propageren. Het overhevelen van ideeën uit een bepaalde discipline naar een geheel andere is vaak erg inspirerend gebleken (1). Maar zorgvuldigheid is daarbij geboden, als men al te krampachtig naar universele wetmatigheden zoekt en de moraal vergeet. Geen enkele theorie is waarschijnlijk zo misbruikt als de evolutietheorie. Wat te denken van de Duitse generaals die in het

begin van deze eeuw openlijk de grote waarde van de oorlog verkondigden als selectiemechanisme tussen de volkeren?

Het denken in termen van de evolutietheorie is nog steeds erg populair. Dat is niet verwonderlijk gezien de tijd waarin we leven. Een hele reeks elkaar versterkende ontwikkelingen zorgen voor een enorme druk op de bestaande samenlevingen. Revolutionaire nieuwe technologieën op het gebied van de informatieverwerking, de telecommunicatie, de produktietechnologie, de biotechnologie, de materialen, etc., de snelle opkomst van nieuwe industrielanden, de bevolkingsexplosie, de mondiale milieuproblematiek, ze doen bestaande instellingen en instituties, ja hele samenlevingen, kraken in al hun voegen. Een enorme selectiedruk is hier het gevolg van. Er wordt een grote behoefte gevoeld aan nieuwe samenlevingsstructuren, aan nieuwe onderwijsvormen, aan nieuwe manieren om bedrijven te leiden, aan nieuwe ideeën over de taken van overheden, aan nieuwe geld-, betalings- en financieringssystemen, aan nieuwe ideeën over oorlog en vrede, aan nieuwe visies op de relatie tussen mens en natuur (2).

Indachtig de lessen van Darwin bepleiten economen en sociologen de noodzaak om ruimte te creëren voor experimenten. Voldoende variatie op allerlei gebied moet voorkomen dat we straks in één klap onze positie in de wereld verliezen. Ik spreek over Nederland, maar in andere landen leven gelijksoortige opvattingen. Kwetsbaar zijn zij die zitten met een starre monocultuur. Dit argument hoef ik in Wageningen nauwelijks toe te lichten. Het geldt in de landbouw, het geldt ook in de economie. Het is van groot belang dat in ons land nieuwe bedrijvigheid wordt bevorderd. De kleintjes van nu zijn de winnaars van straks. Veel gro-

ten van nu zullen in de volgende eeuw niet meer bestaan.

Ik sprak van de kwetsbaarheid van de monocultuur in een tijd van snelle verandering. Ik wil het begrip cultuur nu ook letterlijk opvatten. De overlevingskansen van samenlevingen als de onze die moeten wedijveren met samenlevingen, waarin sterk verschillende normen en waarden worden gehanteerd, worden in niet geringe mate bepaald door onze cultuur. En zelfs op dit punt verdienen begrippen als variatie en selectie onze aandacht. Zo kreeg ik onlangs een artikel onder ogen (2) waarin gewezen werd op het belang van het voortbestaan van culturen, die door ons vaak als primitief worden afgeschilderd. Een wereld die in cultureel opzicht een monocultuur zou zijn, zou uiterst kwetsbaar zijn voor verstoringen. We kunnen niet bij voorbaat uitsluiten, dat een cultuur, die op dit moment een weinig prominente plaats inneemt in de wereld, ooit voor de ingrediënten zal zorgen die essentieel blijken te zijn voor het voortbestaan van de mensheid, als geheel nieuwe randvoorwaarden gaan gelden.

De boven kort aangestipte ontwikkelingen leiden onherroepelijk tot veranderingen, ook in cultureel opzicht. Voor een deel gaat het hierbij om vrijwel autonome processen, waarop niemand echt invloed lijkt te hebben. We zijn echter niet volstrekt weerloos. Op de eerste plaats is onze eigen westerse cultuur geen eenheidsworst. Er is sprake van talrijke subculturen, die samen voor een flinke portie variatie zorgen. En dan zijn er elders culturen waaraan mogelijk voor ons voortbestaan belangrijke elementen kunnen worden ontleend. En ook van oude, niet meer bestaande culturen, valt iets te leren.

In deze voordracht wil ik een voorbeeld uitwerken, dat in mijn ogen de moeite van het overwegen waard is. Het betreft een eigenschap, die vooral in de oude Chinese cultuur een voorname plaats inneemt en die ik hier zal aanduiden met eruditie. In het geweld van de bovengenoemde ontwikkelingen zal de universiteit op zoek moeten gaan naar nieuwe vormen, naar nieuwe interne structuren en naar nieuwe relatiepatronen met de buitenwereld. De hoofdtaken blijven de vorming van de student en het verrichten van fundamenteel onderzoek. Wat moet de nieuwe universiteit met eruditie?

Alvorens hier verder op in te gaan is het nuttig even stil te blijven staan bij de inhoud van het begrip eruditie, zoals mij dat voor ogen staat. In NRC-Handelsblad van 9 februari 1979 trof ik een verhandeling aan van Verhoeven over de waarde van eruditie (3). Verhoeven hanteert het begrip in de betekenis van 'geleerdheid, uitgebreide kennis, gepaard met smaak en kritische zin'. Hij legt daarbij een zekere nadruk op de toevoegingen smaak en kritische zin. Smaak wordt hierbij uitgelegd als de eigenschap om op bedachtzame wijze om te kunnen gaan met de eisen des tijds. De kritische zin voorkomt het klakkeloos imiteren. Verder is eruditie moeilijk te verenigen met verplichtend nut. De erudiete fysicus bezit niet alleen een gedegen kennis van de geldende inzichten in zijn vakgebied, maar hij heeft zich ook beziggehouden met zulke ogenschijnlijk nutteloze zaken als de geschiedenis van zijn vak, de literatuur daaromheen en met de literatuur en het geestesleven in het algemeen. Wie de actualiteit als enige norm van alle waarde beschouwt, zal voor eruditie weinig waardering kunnen opbrengen, aldus Verhoeven.

Hoewel op zich al belangwekkend genoeg ben ik nog niet helemaal gelukkig met de betekenis die Verhoeven aan het begrip eruditie toekent. Ik zou graag nog een element toevoegen, op het gevaar af eruditie een nieuwe definitie te geven. Waar ik naar toe wil is naar een beschouwing van de eruditie zoals die voorkwam in het China van Confucius en van het Confucianisme. Een kenmerk dat in het Engels wordt aangeduid met 'scholarship' (4).

Confucius werd in 551 voor Christus geboren en is waarschijnlijk de meest invloedrijke filosoof die ooit geleefd heeft. De meest in het oog vallende trek in de wijsbegeerte van Confucius en eigenlijk van alle belangrijke Chinese filosofen is de gerichtheid op de mens en op het praktische leven. Geen metafysica, noch logica of algemene denkgeregels, maar een aansporing tot zelfstandig en juist denken. Zijn leer is veeleer een moraal leer met als uiteindelijke doel de welvaart van de mens. Daarbij gaat het niet om de geïsoleerde enkeling, maar om het individu als lid van de familie, de samenleving en de staat. Het ideaal is de verlichte wijze (de geleerde), die wereld en mens kent en in alles de juiste maat weet te houden. Aan de samenleving en de staat stelt Confucius dezelfde eisen, die derhalve nogal afwijken van wat men hier in het westen na Machiavelli, en ook daarvoor al, als acceptabel is gaan beschouwen. Intellectualisme zonder zedelijke basis, zoals dat ook in zijn tijd al werd geëxploiteerd door de zogenoemde sofisten, werd door Confucius verafschuwd. Hans Joachim Störig haalt van deze sofisten de volgende anekdote aan:

"Een rivier was gezwollen en een rijke heer was verdronken. Een visser vond het lijk. De familie wilde het loskopen maar de visser verlangde teveel geld. Toen wendden zij zich tot de sofist

Teng Sji, die zei: 'Gij kunt gerust zijn, er is niemand anders die deze vondst van hem zal willen kopen.' Daarop werd de visser ongerust en raadpleegde dezelfde Teng Sji, die zei: 'Gij kunt gerust zijn, zij kunnen het nergens anders kopen. 'Het leverde de sofist een dubbele beloning op, maar hij eindigde zijn leven op het schavot.'" (einde aanhaling).

En wat is volgens Confucius het geheim van een goede regering? Dat de dingen bij hun eenvoudige, goede naam genoemd worden. Alleen deze uitspraak al maakt Confucius actueler dan ooit. Van kardinaal belang voor het behoud van staat en maatschappij beschouwt Confucius de opvoeding. Hij bepleit verbetering en uitbreiding van het openbare onderwijs dat voor iedereen toegankelijk moet zijn. Zijn ideeën vormden eeuwenlang de basis van het Chinese opvoedingssysteem, waarin de nadruk niet zozeer werd gelegd op het blote weten, maar op het belang van het aankweken van kunstzinnig gevoel, goede manieren en zedelijkheid. Hij bepleit een literatuur die deze ideeën ondersteunt, de gezichtskring verruimt en de kennis van de mens en de natuur bevordert.

In de eeuwen na Confucius was de Chinese beschaving in veler ogen de andere beschavingen, ouder of even oud, ver vooruit. De studie stond in hoog aanzien. Filosofen, schrijvers, geschiedkundigen en andere mensen van hoge ontwikkeling genoten veel meer achting dan rijken, soldaten, atleten en andere groepen, die zich in onze hedendaagse samenleving in een grote populariteit mogen verheugen. Uit deze behoefte om te studeren groeide de beroemde Chinese burgerlijke dienst. Het werd gewoonte in elke familiegroep om haar intelligentste en meest begaafde lid

te kiezen om de regering bij te staan. Later stuurde elk deel van het land zijn beste studenten, die onderworpen werden aan een zwaar burgerdienst-examen. Het waren deze volgelingen van Confucius en Lao Tse, die wetenschap bedreven niet om het verwerven van kennis op zich, maar om zichzelf te vormen en om het lot van de medemens te verbeteren. Deze geleerden werden gekenmerkt door 'scholarship'. Dit waren geen kamergeleerden, maar geleerden die met beide benen in de praktijk van het dagelijkse leven stonden. Bestuurders die zich ook actief bezighielden met wetenschapsbeoefening. Het kernthema van hun denken was het streven naar harmonie, harmonie met de omgeving, met de natuur, met het heelal, waarbij de mens steeds centraal staat. Het besturen en leiden van organisaties was niet zo zeer een kwestie van het bedenken en controleren van wetten en voorschriften als wel het geven van het goede voorbeeld, het tonen van eruditie. Dit alles gepaard gaande met een zo grote verdraagzaamheid t.o.v. afwijkende ideeën, dat deze voor ons westerlingen haast onbegrijpelijk is.

Dit klinkt allemaal erg fraai, maar ik hoor uw tegenwerpingen al. China heeft het immers af moeten leggen tegen de nieuwe dynamiek die zich na 1500 van het westen meester maakte. Een expansionistische, agressieve dynamiek, aangemoedigd door belangrijke doorbraken op vele gebieden, technisch-wetenschappelijk, zowel als cultureel. Wat moeten we met de Chinese eruditie, die ook op technisch gebied tot grote prestaties heeft geleid, maar die blijkbaar niet voldoende was om het westen een halt toe te roepen (5). Het antwoord is dat China daar geen enkele behoefte aan had. Men was zeer in zichzelf gekeerd. Men was zo overtuigd van de eigen superioriteit op alle gebied dat het onvoor-

stelbaar was dat er voor China buiten zijn grenzen nog iets waardevols te vinden zou zijn. Gedurende een bepaalde periode hebben Chinese schepen vreemde landen bezocht. Maar men is ermee gestopt. Het werd te duur. De vertegenwoordigers van de keizer werden immers geacht om dingen naar elders te brengen. Halen was ondenkbaar. In dat opzicht hadden de Portugezen en Hollanders een minder hoge dunk van zichzelf. Toen in 1793 de eerste Britse diplomatieke vertegenwoordiger in China arriveerde om de handel te openen kreeg hij van de keizer het weinig bevestigende antwoord: "Zoals u zelf hebt kunnen waarnemen hebben wij van u niets nodig".

In onze ogen is China de afgelopen eeuwen flink achterop geraakt. Toch moeten we ons realiseren dat we te maken hebben met een cultuur die er in geslaagd is, op een enkele korte onderbreking na, gedurende duizenden jaren een stabiele samenleving in stand te houden, humanistisch georiënteerd en in redelijke harmonie met de omgeving. Een China waarvan we nog steeds veel kunnen leren.

Ik constateer dat erkenning van eruditie in Confuciaanse zin in onze samenleving een zeldzaam verschijnsel is. Veel van onze topbestuurders hebben een academische achtergrond. Ze hebben geleerd, veel geleerd, maar zijn ze ook erudiet? In hun bestuurlijke omgeving houden ze zich in ieder geval niet zelf meer met wetenschapsbeoefening bezig, een enkele uitzondering daargelaten, die dan ook door de wetenschappelijke wereld als zonderling wordt beschouwd en meestal weinig erkenning ontmoet. Waar de laatste jaren voortdurend gehamerd wordt op het grote belang van een integratie van theorie en praktijk, tussen onderzoek en

toepassing, moeten we constateren dat onze bestuurders daar persoonlijk in Confuciaanse zin weinig aan bijdragen.

Aan de kant van het onderzoek, waar onze eigen geleerden zich ophouden, is de zaak niet veel beter als we hun drijfveren be- zien. In de 16e eeuw maakte de westerse wetenschap zich los van de invloed van de kerk. Doctrines werden vervangen door de uitkomst van het experiment. Niets was meer vanzelfsprekend, alles diende te worden onderzocht. In eerste instantie niet uit- sluitend om het verwerven van kennis, maar vooral ook om het bestaan van de mens te verbeteren. De pioniers van de weten- schappelijke revolutie, Bacon en Galilei, hebben dat bij herha- ling uitgesproken. In de eeuwen daarna is het principe van de vrijheid van studie in die zin verbreed, dat de wetenschappelijke wereld het absolute recht claimde om geheel autonoom zijn onder- zoekdoelen te kiezen. Vooral op het gebied van de natuurweten- schappen en in directe samenhang daarmee van de techniek heeft dit een ontwikkeling veroorzaakt met een sterk technocratisch karakter. Wij zijn van lieverlee in een levensgroot dilemma te- recht gekomen. Een van buitenaf opgelegde censuur op de keuze van de onderzoekdoelen is ongewenst en wordt door mij niet voorgestaan (6). Maar de wetenschap kan zich ook niet ver- schuilen achter het argument, dat wetenschap per definitie waar- devrij is en dat er geen verantwoordelijkheid gedragen kan wor- den voor het misbruik van wetenschappelijke resultaten. Het is u waarschijnlijk bekend dat ik mij persoonlijk grote zorgen maak over de maatschappelijke gevolgen van de toepassing van uncon- ventionele genetische technieken (7). De vraag is hoe onze sa- menleving in staat gesteld kan worden de juiste keuzen te maken uit het technisch-wetenschappelijke aanbod. De enige norm die tot

nu toe echt efficiënt is gebleken is: wat levert het op korte termijn materieel gezien op? Voor een meer verantwoorde keuze is in mijn ogen nodig dat wetenschapsbeoefenaren en bestuurders over eruditie beschikken.

De relatie tussen universiteit en samenleving staat sinds enige decennia sterk ter discussie. In de jaren '60 ontstond het idee, dat de universiteit zich meer moest bekommeren om maatschappij-relevante zaken en zich verre moest houden van alles wat riekte naar botte commercie. De ideeën waren niet onsympathiek, maar ze zijn uiteindelijk niet aangeslagen. Het was teveel een modeverschijnsel. Het ontbrak op de verschillende niveaus aan een fundamenteel gevoel voor eruditie. Een lichte economische tegenwind was voldoende om de universitaire beweging van de jaren '60 weg te vagen en te vervangen door een nieuwe visie op de relatie tussen universiteit en samenleving. Het roer ging radicaal om. Ineens werd commercie het toverwoord. De universiteit moest de BV Nederland gaan helpen en mocht proberen zelf een graantje mee te pikken. Ter aanmoediging werd hier en daar vast wat gekort op de subsidies. Verwarring alom. Het lijkt opnieuw een modegril, waaraan gebrek aan eruditie ten grondslag ligt. Vast staat dat de zgn. Commissie Dekker een rapport kon uitbrengen waarin opinies onvoldoende door feitenmateriaal werden ondersteund (8). We zijn niet in staat om zaken als de rol van de universiteit in de moderne samenleving in een breder verband door te denken. We hollen achter grillen aan. Als er geld is voor het oplossen van energieproblemen aarzelen we niet om al onze onderzoekvoorstellen de kwalificatie energierelevant mee te geven. Hetzelfde onderzoek blijkt enkele jaren later zeer milieurelevant als de geldstromen hun bedding verlegd hebben.

En natuurlijk bezit de te verwerven kennis grote commercialisatiemogelijkheden als dat het belangrijkste criterium wordt. Hier wreekt zich het ontbreken van eruditie op alle niveaus te beginnen op centraal niveau waar men niet in staat is te voldoen aan de belangrijkste eis die Confucius aan een goed bestuur stelt: de dingen goed en eenvoudig te benoemen.

Waarom is eruditie ook voor ons van belang? De belangrijkste reden is mijns inziens dat eruditie alles te maken heeft met het vermogen om specialistische kennis in een breder kader te plaatsen, waardoor de bruikbaarheid ervan toeneemt en, ook niet onbelangrijk, de kans op misbruik wordt verminderd. Beide aspecten zijn in deze tijd van eminent belang. Eruditie vertaald naar onze tijd zal uiteraard een andere inhoud hebben dan in het oude China. Vasthoudend aan de globale omschrijving die ik hiervoor heb gegeven kunnen we nagaan wat eruditie zou kunnen betekenen voor de op verschillende niveaus opererende geleerden van onze tijd. Laten we eerst eens kijken naar de basis.

Vooraf deze eeuw is onze kennis op alle gebieden explosief toegenomen. De universele geleerde, die in principe in staat is de ontwikkelingen in de verschillende wetenschapsgebieden te volgen, naar waarde te schatten en eventueel een zelfstandige bijdrage te leveren aan de vooruitgang, is al lang een sprookjesfiguur geworden (9). De geleerde van nu heeft zijn handen vol aan zijn eigen vakgebied, waarin maar een zeer klein deel van de te kennen werkelijkheid wordt bestudeerd. De kring van collega's die zijn werk geheel naar waarde kan schatten is bijna altijd heel beperkt. Eruditie op dit niveau proberen te koppelen aan brede geleerdheid heeft dan ook weinig zin. Als ik hier op-

roep tot meer aandacht voor het fenomeen eruditie dan betekent dat niet dat ik pleit voor een multidisciplinaire instelling van de hedendaagse onderzoeker. De ontwikkeling van de wetenschap in zijn huidige vorm is ondenkbaar zonder het vermogen en de bereidheid van individuen om zich in te zetten in zeer sterk gespecialiseerde onderzoekgebieden. Het noodzakelijke streven naar verdieping dient in eerste instantie plaats te vinden onder de sociale controle van vakgenoten.

De man aan de basis vormt weliswaar een onmisbare factor in het kennisproducerende systeem, zonder allerlei integrerende en verwerkende niveaus boven hem zou zijn inspanning, zeker maatschappelijk gezien, een geringe waarde bezitten. Eruditie op dit niveau betekent in ieder geval inzicht hebben in de wetenschappelijke, technologische en maatschappelijke context van het eigen onderzoekerrein. Het impliceert in mijn ogen ook het vermogen om het eigen onderzoek te vertalen naar collega-onderzoekers, die op andere gebieden actief zijn, en naar hogere en meer algemene echelons, waar men op een of ander wijze betrokken is bij een beoordeling van de relevantie van het betreffende werk. Dat kan variëren van subsidiegevers tot bedrijfsleven en zelfs het algemene publiek. Eruditie op dit niveau impliceert het vermogen om vruchtbaar te kunnen opereren in een multidisciplinair team, zoals tegenwoordig steeds vaker het geval is (10). De universele geleerde bestaat niet meer, maar ook de solist, die vrijwel geheel op eigen kracht bezig is, wordt zeldzaam. De simpele vragen aan de natuur zijn intussen wel gesteld.

Beantwoording van de vragen die in deze tijd spelen vereisen steeds vaker de gecoördineerde inzet van verschillende specia-

lismen. Het succesvol en efficiënt opereren daarvan vereist onder meer het vermogen om werkwijze en resultaten van het eigen werk te vertalen voor de teamgenoten. Het vereist tevens de bereidheid om zich de werkwijze en fundamentele ideeën van de andere specialismen in het team tot op zekere hoogte eigen te maken. Het is duidelijk dat dit specifieke eisen stelt aan de opleiders.

Eerder dit jaar heb ik geschreven over de betekenis van mono- en multidisciplinair denken in een instelling als deze. Om duidelijk te maken wat ik bedoel het volgende citaat uit het desbetreffende advies aan de Minister van Landbouw en Visserij (11):

"Ik maak bezwaar tegen een overwegend multidisciplinaire organisatie van de universiteit, alsmede ook om aan juist DLO-instituten (Directie Landbouwkundig Onderzoek) een monodisciplinaire aanpak toe te schrijven. Het omgekeerde ligt meer voor de hand. Het moet als een belangrijke taak van de universiteit worden gezien een zo hoog mogelijk niveau van wetenschapsbeoefening te handhaven aan de grens van de kennis. De universiteit dient, wat men noemt, grensverleggend onderzoek te ambiëren.

Een belangrijk instrument daarbij is de sociale controle door eigen vakgenoten, collega-onderzoekers. Deze dreigt in multidisciplinaire teams te verzwakken.

De taak van DLO-instituten is primair met toegepast onderzoek praktische vraagstellingen aan te pakken die veelal een multidisciplinaire samenwerking vergen, waarbij het wetenschappelijk niveau niet de eerste voorwaarde is. Soms is een te hoog wetenschappelijk niveau van aanpak zelfs wel een belemmering om praktische (en betaalbare) oplossingen aan te dragen. Op lange

termijn is uiteraard ook in DLO-instituten de handhaving van een hoog niveau nodig. Daarom is het van het grootste belang dat DLO bij tijd en wijle kan terugvallen op een universiteit die de handhaving van dat niveau hoog in het vaandel heeft staan.

Zoals reeds eerder werd gesteld, ontleent de Wageningse ingenieur een belangrijk deel van zijn reputatie aan zijn brede inzetbaarheid, waaraan zeer waarschijnlijk zijn multidisciplinaire opleiding ten grondslag ligt. Een monodisciplinaire organisatie van het onderzoek behoeft echter een brede, multidisciplinaire opleiding geenszins in de weg te staan. Aan die multidisciplinaire opleiding leveren de afzonderlijke docenten de beste bijdrage door zelf een zo hoog mogelijk niveau van de beoefening van hun vak te handhaven." (Einde aanhaling).

Tot zover eruditie aan de basis van de onderzoekwereld. Ik realiseer me dat ik het thema hooguit heb aangestipt en zeker niet heb uitgewerkt. Hetzelfde geldt voor de volgende opmerkingen, die betrekking hebben op de min of meer integrerende lagen boven het niveau waar de kennis gegenereerd wordt. Ik denk dan aan degenen die leiding geven aan al dan niet multidisciplinaire onderzoeksgroepen, aan degenen die op de verschillende niveaus belast zijn met researchmanagement en daarbij te maken krijgen met moeilijke keuzeproblemen. Ik denk aan degenen, die in de ondernemingen op basis van smaak en kritische zin de research optimaal moeten trachten aan te laten sluiten bij de algemene belangen van het bedrijf. Ik denk aan degenen die tot taak hebben de onderzoekactiviteiten af te stemmen op de behoeften van de samenleving. Voor al deze categorieën geldt dat zij de verworven kennis in verticale zowel als in horizontale richting in een breder

kader moeten kunnen plaatsen. Zij moeten inzicht hebben in de aard van de kennisbron en in de context, waarin de kennis eventueel moet worden toegepast, of ingepast. Het verticale kader. Zij moeten ook in staat zijn kennis uit verschillende bronnen op een aantal relevante punten te vergelijken, te beoordelen of te integreren. Het horizontale kader. Dat vereist goede smaak en kritische zin, dat vereist eruditie. Daar komen we niet onderuit zelfs niet met geavanceerde hulpmiddelen als citatie-indexen en wetenschapsindicatoren. Eruditie is in sterke mate de uiting van een bepaalde levensinstelling. Ik heb dat in mijn inleiding over China proberen toe te lichten. Stabiliteit en harmonie zijn belangrijke aspecten. Evolutie in plaats van revolutie. En de mens als maat der dingen. Het lijken kwalificaties, waar we in deze hectische tijd, met zijn oliecrises, Tsjernobyls, Star Wars, etc., slecht mee uit de voeten kunnen. Flexibiliteit en slagvaardigheid hebben we nodig. Ik ontken dat niet, maar het is mijn vaste overtuiging dat er in deze tijd, die gekenmerkt wordt door een chronisch gebrek aan bezinning, bij voortduring in paniek en ad hoc beslissingen worden genomen en gedrag wordt getoond, dat de afwezigheid van historisch besef verraadt. Beleid dat zo tot stand komt, dat mank gaat aan eruditie, leidt tot chaos, tot verspilling van schaarse middelen en tot kapitaalvernietiging. Wij leven in een tijd vol verandering, ik heb daar in mijn inleiding al op gewezen. Maar is het niet zo, dat het juist in een periode, waarin alles lijkt te veranderen, van bijzonder belang is dat wij weten welke aspecten van ons referentiekader ongevoelig zijn voor externe schermutselingen en welke aspecten eventueel op een voorspelbare wijze veranderen? Dat vereist eruditie.

Sta mij toe nog een enkele opmerking te maken over een speciaal aspect van de functie van de eruditie voor de universitaire samenleving: het aankweken van begrip voor organisatie bij de universitaire opleiding.

Leiding geven, regelen, dat zijn belangrijke taken die van de universitair opgeleiden worden verwacht. Management is het toverwoord, want niet alleen bedrijven worden tegenwoordig gemanaged, ook departementen, althans ze worden bestuurd door iets wat daar voor doorgaat. En hoe staat het met de universiteiten?

Ook (westers) management is intussen een afzonderlijk vak geworden met een inmiddels 80-jarige traditie, een periode waarin vele managementopvattingen een aanmerkelijke evolutie hebben ondergaan. Het is weer typisch een trekje van ons mechanistisch in systemen denken om bestuurskunde, de Nederlandse vertaling die nog het best het Engelse woord management dekt, tot afzonderlijk te doceren vak te verheffen. Dat is in ons educatieve systeem in het geheel niet afkeurenswaardig. Het past volledig in onze mechanistische samenleving om management als afzonderlijke discipline te doceren en het ware zelfs wenselijk dat de verworven vakkennis van de beroepsleiders wat meer algemene erkenning zou ondervinden. In ieder geval is het zo, dat die vakkennis inmiddels zodanig is gegroeid dat ik zelfs geen poging waag om u in de theoretische aspecten daarvan in te wijden (12). Ik moet er vanuit gaan dat dit gehoor voldoende met management in aanraking is geweest, om mijn kanttekeningen bij het universitaire management met enig welwillend begrip te kunnen volgen.

Laat ik maar met de deur in huis vallen: noch de overheid noch het bedrijfsleven toont zich met het huidige universitaire management gelukkig. Het voorbeeld, dat de universiteit de maatschappij geeft, wordt niet gewaardeerd en dat geeft ernstig te denken. Typisch westers denkend, proberen we door wetswijzigingen het systeem te verbeteren. Maar vragen we ons ooit af, of we wel voldoende erudiet met de bestaande wet- en regelgeving omgaan? U herinnert zich de betrekkelijke waarde die in China aan wet- en regelgeving werd gehecht.

Er ontstond begin dit jaar de nodige onrust toen uw College van Bestuur de voorstellen voor herstructurering in het kader van de selectieve groei en krimp bekendmaakte. Dat is begrijpelijk, want de universitaire gemeenschap was in het geheel niet met een dergelijk veranderingsproces vertrouwd. De onrust en de kritiek die daarbij werd geuit, was ook zeker geen ongezonde zaak. In onze samenleving mag iedereen de leidinggevendenden uiterst kritisch volgen.

Hoewel ook de kritiek dat de nota's, onder ministeriële druk, wel erg snel moesten worden behandeld, zeker gerechtvaardigd was, moet toch wel worden gesteld dat de voorgenomen maatregelen zeker niet uit de lucht kwamen vallen. De in 1986 ingestelde Visitatiecommissie, waarvan ik deel uitmaakte, kreeg in ieder geval een 30 cm hoge stapel voorafgaande beleidsnota's toegezonden. Ten behoeve van die Visitatiecommissie stelde het College van Bestuur bovendien een afzonderlijke nota op "Kwaliteitsbeleid aan de Landbouwuniversiteit" om deze commissie in de geheimen van het gevolgde beleid in te wijden. De schrik sloeg de Visitatiecommissie om het hart. Waarom? Dat is snel verteld. De leden schrokken van het afgrijselijke labyrint aan procedurekwesties, waardoor men zich de laatste jaren had heen geworsteld. Kon het

echt niet eenvoudiger? Nee, want in de daarop volgende maanden verhevigde zich de strijd om de procedure- en competentiekwesties. De ruiten van het bestuursgebouw werden ingegooid. Met stinkbommen poogde men een beleidsvergadering te verstoren. Tenminste twee aanwijzingen dat men niet op erudiete wijze met procedurekwesties wist om te gaan.

Waarom had het College van Bestuur zich in de ogen der critici nu eigenlijk schuldig gemaakt, dat zulke reacties gerechtvaardigd zouden zijn?

Twee verwijten kwamen in het bijzonder naar voren, kort samen te vatten als:

1. het voorgestelde beleid werd als te technocratisch beleid afgeschilderd;
2. het machtsgebruik.

Beide kritieken zouden mij, gezien mijn voorgaande betoog hebben moeten aanspreken, denkt u? Ik ga geenszins betogen dat het College van Bestuur geen fouten heeft gemaakt. Ik wil er wel even op wijzen dat het toestaan van het maken van fouten op zich een wezenlijk element is in onze hedendaagse managementopvattingen als men ook niet te beroerd is om zonodig een gang naar Canossa te maken. Wat ik vooral naar voren wil brengen, is dat ik in het bijzonder werd getroffen door het weinige respect dat werd getoond voor de verantwoordelijkheid die het College van Bestuur draagt. Er moet sprake zijn geweest van een groot misverstand over de inhoud van het begrip 'macht' in een lijnorganisatie waarin bestuursfunctionarissen zowel naar boven als naar beneden verantwoordelijkheid afleggen. Ik kan er niet al te diep op in gaan, ik heb de gang van zaken ook slechts op af-

stand kunnen volgen en kan dientengevolge de situatie niet nauwkeurig genoeg beoordelen, maar het lijkt me hoogst onwaarschijnlijk dat universitaire lijnfunctionarissen op ongeoorloofde wijze van hun mandaat gebruik hebben gemaakt. Voor de buitenwacht is zulks althans niet aannemelijk gemaakt en voor de voorbeeldwerking van de universiteit naar buiten was zulks niet bevorderlijk. En dat is wat mij zorgen baart.

Over de voorbeeldwerking van de Landbouwniversiteit internationaal gezien, hoeft u zich niet zo'n zorgen te maken, ondanks de vele nationale kritieken die u de laatste jaren hebt ondervonden. Men spreekt nog steeds met veel respect in het buitenland over de prestaties van 'Wageningen' en internationaal kan het imago van deze universiteit best een stootje hebben. Ik zou verkeerd begrepen worden, wanneer u nu met de indruk bleef zitten dat de universiteit het toonbeeld van perfect management in onze Nederlandse samenleving zou moeten zijn. Of dat ik de openbare zelfkritiek zou willen onderdrukken. Eruditie, weet u nog wel, het was geladen met 'kritische zin'. Universiteiten zijn ook door de eeuwen heen broedplaatsen voor uiterst kritische benaderingen geweest. Maar in eruditie zat ook het element geleerdheid, het 'scholarship'. Vanuit dat laatste gezichtspunt, scholarship, wil ik nu nog eens de veronderstelde technocratische benadering van het College van Bestuur bezien. Geleerdheid is voor een docent aan de universiteit niet voldoende; hij moet daar ook iets mee doen, namelijk grensverleggend onderzoek verrichten. Hij is aan de status van zijn universiteit verplicht een wetenschappelijke reputatie op te bouwen. Op uitsluitend kritische reflectie lukt dat niet. De natuurwetenschapper die dat toch probeert, valt spoedig door de mand omdat er een interna-

tionale sociale controle op hem wordt uitgeoefend. Vele van de maatschappijwetenschappen zijn noodzakelijkerwijs minder internationaal gericht. De universitaire bestuurder zal er begrip moeten opbrengen, dat diens gevolg het 'scholarship' in de maatschappijwetenschappen aanmerkelijk minder scherp is vast te stellen dan in de natuurwetenschappen. Toch zal het ook voor een niet deskundige mogelijk zijn om vast te stellen welk deel van de publikaties in de maatschappijwetenschappen uitsluitend van analytische aard zijn. Ik vind dat ten aanzien van het 'scholarship' een universiteit geen water in zijn wijn mag doen. Een technocratische benadering zou het College van Bestuur kunnen worden verweten, indien de wetenschappelijke prestaties in de natuurwetenschappen minder kritisch werden bekeken dan in de maatschappijwetenschappen. Het omgekeerde lijkt in het algemeen meer het geval. Hiermede wil ik geenszins het belang van minder 'sophisticated' maatschappij-wetenschappelijk onderzoek bagatelliseren. In de sector toegepast onderzoek, heeft de maatschappij wel degelijk behoefte aan niet al te hoogdravende benaderingen. Maar zeer de vraag is, of die aan de universiteit moeten worden gevolgd. Niet voor niets is er naast de Landbouwuniversiteit nog een groot onderzoekpotentieel in de agrarische sector in de Directie Landbouwkundig Onderzoek (DLO). Het misstaat de universiteit niet met extra-universitaire instituten goede betrekkingen te onderhouden en de medewerkers daarvan als docent op te laten treden als het om gewenst methodologisch onderwijs gaat. Die benaderingswijze past zowel de natuur- als de maatschappijwetenschappen.

De Landbouwuniversiteit is dit jaar aan een belangrijk veranderingsproces begonnen. Het gaat om structurele veranderingen die

per jaar ongeveer 3% van de middelen beslaan. Men zou wensen dat genoemd percentage in de jaren '90 jaarlijks 5% zal halen. Maar men moet klein beginnen. De universiteit zal zich toch ook op het grotere werk moeten voorbereiden en moeten tonen zulks bestuurlijk aan te kunnen. Zeker een universiteit die er prat op wil gaan, veranderingsprocessen in de maatschappij te induceren, moet tonen zijn eigen veranderingsprocessen te kunnen beheersen. Daar is, denk ik vooral, wat men in hedendaags management noemt, verbetering van de 'corporate' instelling voor nodig. Dat is, oog hebben voor het belang van de universiteit als geheel, meer dan alleen voor het eigen specialisme. Er is echter niet zo heel veel dat aan een gemiddelde universiteit alle medewerkers bindt. De Landbouwuniversiteit heeft wat dat betreft, met zijn specifieke motivatie voor het welzijn van de agrarische sector, een relatief gunstige uitgangspositie. Maar er is iets meer voor nodig, om wat men noemt 'corporate principles' te institutionaliseren. Ik hoop u er met mijn beschouwing over 'scholarship' en eruditie tenminste één te hebben aangereikt.

Ik was kritisch in dit opzicht, ten aanzien van de Landbouwuniversiteit. Het zou mij niet moeilijk vallen overeenkomstige kritische opmerkingen ten aanzien van de Nederlandse samenleving als geheel te maken, waarin naar mijn mening het belang van eruditie ten onrechte wordt onderschat. In redes als deze, gaat men zich gemakkelijk te buiten aan het maken van verwijten ten aanzien van bewindslieden die het universitaire onderwijs geheel verkeerd bestieren en dat zal aan andere universiteiten ook dit jaar wel weer het geval zijn. Ik heb me in dit opzicht beheerst, want diezelfde bewindslieden zijn vrijwel allen ook afgestudeerden van die universiteiten. Als zij, of hun ambtenaren, het niet goed

doen, leden van de universitaire gemeenschap, u hebt ze zelf, of uw voorgangers opgeleid. Als wij hen, om binnen de bestaande wet- en regelgeving fatsoenlijk te kunnen besturen, onvoldoende eruditie hebben meegegeven dan hebben we dat aan ons zelf te danken.

Ik heb gezegd.

LITERATUUR

- (1) A. Rörsch, "Convergentie en divergentie in management-opvattingen, een evolutionaire benadering".
Pag. 197 in Spectrum van de Toekomst (ed. H.A.M. van Hulst), NIVE 1985.
- (2) Een excellent tijdschrift dat hier tamelijk onbekend is en aan al deze onderwerpen diepgaand aandacht besteedt, is Daedalus. Proc. Am. Acad. of Arts and Sciences. Zie b.v. vol. 116-2, Spring 1987 "Past and Present".
- (3) C. Verhoeven, Cultureel Supplement NRC/Handelsblad, 9 februari 1979.
- (4) Wing Tsit Chan, Chinese theory and practice, with special reference to humanism, pag. 11 in "The Chinese mind: essentials of Chinese philosophy and culture", ed. C.A. Moore, University of Hawaii Press, 1986.
- (5) J. Needham, "The Grand Titration; Science and Society in China and the West", Allen and Unwin, London, 1969.
- (6) Het desastreuze effect van maatschappelijke doctrines die de Vrijheid van Studie onderdrukken, is in deze eeuw nog eens in de Sowjet Unie aangetoond. Het uit partij-ideologisch standpunt niet willen aanvaarden van de Darwinistische evolutietheorie (gebaseerd op natuurlijke variatie en daarop onafhankelijk optredende natuurlijke selectie) heeft de Russische genetici een enorme achter-

- stand op de westerse opgeleverd, met alle nare gevolgen van dien voor de Russische landbouw (Z.A. Medvedev: The rise and fall of T.D. Lysenko. Columbia University Press, NY 1969).
- (7) Driedelige TV-documentaire "Beter dan God" van Wim Kayzer, VPRO 1987.
- (8) "Wissel tussen kennis en markt", tijdelijke Adviescommissie voor de Uitbouw van het Technologiebeleid, onder voorzitterschap van Prof.dr. W. Dekker, voorjaar 1987.
- (9) Michail V. Lomonosov (1711-1765) wordt algemeen beschouwd als de laatste universele geleerde. Hij was een specialist op het gebied van de schei- en natuurkunde, geologie, mijnbouwkunde, metallurgie en astronomie, een beroemd filoloog (schepper van de Russische grammatica), historicus, dichter en filosoof. Hij oefende vele belangrijke maatschappelijke functies uit, waarvan de voornaamste die van minister was.
- (10) Onder "multidisciplinair" word hier verstaan, het samengaan van twee of meer disciplines waarin de methodologie (sterk) van elkaar verschilt. Het begrip heeft de laatste decennia een zekere evolutie ondergaan. De moleculaire biologie werd 25 jaar geleden als multidisciplinair gekarakteriseerd, maar verdient die aanduiding niet meer omdat de fysisch-chemische (= moleculaire) benaderingswijze nu ook diep in de klassieke biologie is doorgedrongen.

- (11) A. Rörsch, D. Luteijn, april 1987. Advies aan de Minister van Landbouw en Visserij inzake de Selectieve Krimp en Groei aan de Landbouwuniversiteit te Wageningen.
- (12) Voor een literatuuroverzicht zie: D.S. Pugh; D.J. Hickson; C.R. Hinings, *Writers on Organisations*. Penquin 1983.
- (13) Met dank aan degenen die kritisch commentaar op dit manuscript hebben geleverd: ir. W.A. Koumans, ir. W.A. de Jong, dr. P.B.R. de Geus, prof.dr. C.C. Oosterlee, drs. G. van de Schootbrugge, prof.dr. E. Zürcher, prof.ir. Th. Quené.